

УДК 94:378.6:63(477)“19”

В. В. Покалюк

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ВИШИ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20–х рр. ХХ ст.: УТВОРЕННЯ ТА СТРУКТУРИЗАЦІЯ, ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСОРСЬКО–ВИКЛАДАЦЬКОГО ТА СТУДЕНТСЬКОГО КОЛЕКТИВІВ

У статті на основі, насамперед архівних джерел, показано процеси утворення та структуризації сільськогосподарських інститутів, характеризуються органи управління вишів (Організаційні комісії, бюро, науково-шкільна рада) Автор доводить, що важливу роль для підготовки фахівців сільського господарства у аграрних вишах відігравав професорсько-викладацький склад. Зображено процес його формування, досліджено персональний, кількісний та якісний склад викладачів. Більшу частину дослідження присвячено формуванню студентського контингенту. Характеризуються інструкції НКО УСРР, накази Укрголовпрофосвіти щодо регулювання соціального складу студентів, яке здійснювалося насамперед через систему відряджень. Автор на конкретних прикладах доводить, що правила прийому до окремих вишів мали свої особливості. Значну увагу приділено кількісному складу студентської молоді, яка в різні роки не була сталою. Прослідковано динаміку соціального складу студентів окремих вишів. Автор доводить, що у вишах поступово зростала кількість комсомольців.

Ключові слова: інститут, факультет, сільське господарство, професор, викладач, студент, відрядження, орган.

Сьогодні, в умовах реформи вищої школи України, виникає нагальна потреба в науковому узагальненні історичного досвіду та врахуванні історичних уроків минулого. Зокрема, актуальним є вивчення досвіду реформування радянської освітньої системи 1920-х рр. Саме тоді закладалися підвалини нині діючої національної системи освіти, яка під дією загальноосвітніх тенденцій переживає період докорінних змін. Окремі аспекти означеної проблеми вивчали О.А.Кручек [1], О.О.Лаврут [2], В.В.Липинський [3], М.І.Мірошниченко [4], С.В.Тарнавська [5] та ін.

У нашій публікації спробуємо показати процеси утворення та структуризації сільськогосподарських інститутів у першій половині 1920-х рр., зобразити шляхи формування професорсько-викладацького та студентського колективів.

На початку 20-х рр. ХХ ст. в Україні значних реформувальних зазнала вища освіта. У березні 1920 р. на І всеукраїнській нараді з питань освіти затвердили нову модель освіти УСРР, відповідно до якої ліквідовувались університети і створювалися два нових типи вищих навчальних закладів – інститути та технікуми. Різниця між ними полягала в термінах навчання та обсязі знань. Тоді ж значних змін зазнала і вища сільськогосподарська освіта. Сільськогосподарські інститути (СГІ) створювалися на базі колишніх університетів, інститутів. Дореволюційні середні технічні і агрономічні школи перетворили у технікуми [5].

Ряд джерел, насамперед архівні, містять факти про організацію сільськогосподарських інститутів. Так, Київський СГІ свої початки бере з агрономічного факультету Київського політехнічного інституту, який було започатковано у 1898 р. 21 серпня 1922 р. його реорганізували в окремий інститут. У перші роки своє плече підставив КПІ, який надав свої приміщення для новоствореного вишу. У травні 1923 р. згідно з постановою Укрголовпрофосвіти його поділили на два факультети – агрономічний з лісовим відділом та зоотехнічний. Ректором призначили проф. В.Ф.Боброва [6, арк.165]. Харківський СГІ виник на базі Ново-Олександрівського інституту сільського господарства і лісництва. Останній був евакуйований до Харкова у 1914 р. у зв'язку з початком Першої світової війни. Виш складався з трьох факультетів – сільськогосподарського, лісового та меліоративного [7, арк.10]. Обов'язки ректора виконував проф. Й.І.Сууж [7, арк.10].

Одеський СГІ виник восени 1917 р. У його структурі діяли чотири факультети – загальний, рослинництва, тваринництва та загальної агрономії [8, арк.5]. Засновником і першим ректором вишу був проф. І.Я.Точидловський. У 1918 р. його наступником став проф. Г.А.Боровиков. У грудні 1921 р. виш очолив проф. А.А.Сапегін [6, арк.2]. Херсонський агрономічний інститут виник 29 квітня 1920 р. на базі сільськогосподарського училища. У структурі вишу діяв лише один агрономічний факультет. Першим керівником був проф. Анучин [9, арк.2].

У Кам'янці-Подільському сільськогосподарський інститут почав діяти у зв'язку з реорганізацією місцевого державного українського університету. Офіційно виш розпочав свою роботу з 1 червня 1921 р. У своїй структурі він мав спочатку один агрономічний факультет, який готував агрономів-організаторів [10, арк.6]. Першим керівником новоствореного закладу був проф. М.Т.Герашенко. З травня по жовтень 1921 р. ректором інституту був приват-доцент, згодом професор О.М.Полонський. У 1921-1926 рр. керівництво інститутом здійснював проф. М.М.Баєр [10, арк.26].

Харківський геодезично-землепорядкувальний інститут виник 1 серпня 1922 р. на базі межового технікуму. Складався з двох факультетів – геодезичного та землепорядкувального [11, арк.231]. Першим ректором був проф. М.Г.Михайлов [11, арк.196]. Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут до 10 червня 1921 р. діяв як ветеринарний факультет при Київському політехнічному інституті. Навесні того року на засіданні ради професорів факультету ухвалили рішення звернутися до Укрголовпрофосвіти з проханням про відокремлення факультету в окремий навчальний заклад. Для підготовчої роботи створили комісію [12,

арк.24]. У структурі новоствореного інституту діяли два факультети – ветеринарний та зоотехнічний [12, арк.24 зв.]. Очолив виш проф. В.Ліндерман, який обіймав цю посаду до 5 травня 1922 р. З 3 червня 1922 р. його замінив проф. Х.З. Омельченко [12, арк.24 зв.].

Поступово формувалися органи управління вишів. Так, вищим органом Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту спочатку була Організаційна комісія у складі ректора В.Ліндермана, ветеринарних лікарів А.К.Скороходька, М.Леонтовича, С.П.Амітрова, Нуромського, В.Стелецького (їх обрали на загальноміських зборах ветеринарних лікарів та фельдшерів), а також професорів КПІ В.П.Устьянцева та В.Колкунова. Після введення в дію нового “Положення про вищі школи України” від 25 липня 1921 р. та згідно з циркуляром Укрголовпрофосвіти від 7 жовтня 1921 р. Оргкомісію скасували і затвердили новий орган – бюро інституту, до якого увійшли ректор В.Ліндерман, проректор проф. В.П.Устьянцева, декан ветеринарного факультету А.К.Скороходько та секретар бюро М.Леонтович. Він допомагав ректору у справі управління інститутом. Його члени брали участь у роботі різних комісій, виконували окремі доручення, складали звіти, кошториси, доповіді [12, арк.24 зв.]. В Одеському СГІ бюро складалося з ректора, проректора з навчальної роботи, чотирьох деканів факультетів та секретаря бюро [8, арк.2]. Харківський СГІ очолювала рада інституту, до якої входили ректор, проректор з навчальної роботи, три декани факультетів та секретар [7, арк.74 зв.]. Вищим органом Херсонського СГІ була науково-шкільна рада інституту, яка складалася з ректора, проректора з навчальної роботи, декана агрономічного факультету та секретаря [9, арк.14]. Такий же орган діяв у Кам'янець-Подільському СГІ, до якого окрім вищезазначених осіб входили також представники від студентів [10, арк.27].

Важливу роль для підготовки фахівців сільського господарства у сільськогосподарських вишах відігравав професорсько-викладацький склад. Найпотужніший викладацький контингент працював у Київському СГІ. Тут викладали 22 професори, 14 доцентів та 10 асистентів [6, арк.151 зв.; 27, арк. 13], у Харківському ветеринарному інституті – відповідно 20, 10 і 8 [13, арк. 5; 33, арк.34], Одеському СГІ – 15, 25, 35 [8, арк.12; 28, арк.21], Харківському геодезично-землепорядкувальному інституті – 10, 6, 9 [11, арк.196].

У Херсонському агрономічному інституті було 20 професорів, 6 доцентів, 8 викладачів та 26 асистентів та 12 лаборантів [9, арк.14 зв.], Харківському СГІ – 15 професорів, 3 доценти, 3 викладачі та 18 асистентів [7, арк.26 зв.]. Викладацький склад Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту у 1921-1922 н.р. налічував 12 професорів, 5 лекторів, 8 асистентів, 2 прозектори, 10 лаборантів [12, арк.12]. У 1923-1924 н.р. тут вже працювали 1 академік, 27 професорів, 24 доценти, 14 асистентів та 2 прозектори [12, арк. 27]. У Кам'янець-Подільському СГІ викладали 11 професорів, 7 доцентів, 8 асистентів [16, арк.1].

У вишах значну увагу приділяли формуванню студентського контингенту. У травні 1920 р. було розроблено інструкцію НКО УСРР про прийом до вищих навчальних закладів, відповідно до якої у вищі приймалися особи, які досягли 17 років. При вступі перевага надавалася дітям трудящих, членам КП(б)У, інших “соціалістичних партій, які стояли на радянській платформі”, комсомольцям, дітям членів виробничих профспілок. Абітурієнти мали складати вступні іспити (колоквіуми) для проведення яких створювалися в кожному інституті комісії у кількості 4 осіб (по 2 представники від викладачів і “революційного” студентства старших курсів). Комісія обирала п'ятого члена з середовища викладачів, який брав на себе обов'язки голови комісії. Для вступників, що мали слабку підготовку передбачалося відкриття підготовчих курсів [17, с.267].

Багато уваги регулюванню соціального складу студентів сільськогосподарських навчальних закладів приділяли партійні організації. Зокрема, з 31 грудня 1920 р. до 4 квітня 1921 р. було проведено низку партійних нарад, на яких обговорили питання щодо реформування принципів прийому до вишів. На одній з них було прийнято резолюцію такого змісту: “Необхідно вищу школу політично завоювати. По-перше, забезпечити революційний напрям її роботи. По-друге, політично виховати всіх студентів, що проходять через школу. По-третє, використати вищу школу для підготовки якомога більшого числа спеціалістів, що вийшли з пролетаріату, і особливо партійних”. Для виконання цих завдань, нарада накреслила ряд заходів, а саме: доручити місцевим парторганізаціям відрядити якомога більше комуністів для здобуття вищої освіти; продовжувати будівництво робітничих факультетів, залучати до них виключно пролетарів і насамперед комуністів; запровадити в усіх вищих навчальних закладах викладання найважливіших політичних дисциплін і особливо курсу радянської політики й радянського будівництва в конкретній галузі, до якої готує даний навчальний заклад; призначати ректорами вищих навчальних закладів кращих партійних працівників, що знають вищу школу, і доручити їм керівництво також студентськими комосередками; проводити інтенсивну політико-виховну роботу серед студентів [17, с.268].

До 1921 р. у вишах панував принцип вільного доступу до вищої освіти всіх бажаючих (політика “відчинених дверей”). Такий підхід негативно позначався на рівні навчального процесу, оскільки було прийнято багато студентів з досить низьким рівнем знань, без підготовки до сприймання наукової інформації. Крім того, вкрай важке фінансове і господарське становище вишів не давало можливості забезпечити нормальні умови для навчання та проживання всім охочим. Тому за кілька місяців роботи нових навчальних закладів кількість студентів почала різко зменшуватись.

20 квітня 1921 р. наказом Укрголовпрофосвіти було запроваджено нові принципи та критерії комплектування студентських колективів [18, с.329], за яким вільний вступ до вишів відмінявся, а замість нього набір студентів здійснювався через систему відряджень [19, арк.18]. Такі зміни диктувались “необхідністю завоювати вищу школу політично і вирвати остаточно з рук класових ворогів Пролетарської Держави” [20, арк.3]. За цією системою право вступу до вищих навчальних закладів могли отримати лише особи, які були відряджені на навчання партійними, профспілковими, радянськими та військовими органами.

На кожний навчальний рік Укрголовпрофосвіта складала рознарядку, яка визначала й закріплювала певні квоти у відсотках для кожного вищезазначеного органу [21, арк.76].

Відрядження на навчання могли отримати активні члени своїх організацій, їхні діти, чи близькі. Для отримання рекомендації кандидати у студенти мали звернутися до губернських відділів народної освіти, НКО, Центральної комісії зі студентських справ чи безпосередньо до навчальних закладів. Мали місце випадки, коли особи, які не належали до відряджуваних категорій, особисто подавали заяви з проханням про зарахування їх до відряджених. У цих зверненнях вказували навчальні заклади, де хотіли навчатися, а також обґрунтовували своє рішення (зустрічалися різні формулювання: “Міг би бути в нагоді радянській владі”, “Хочу отримати освіту”, “Допоможіть мені, бо у мене немає батьків та засобів для існування” тощо) [2, с.47].

План прийому і розверстка з губерній щорічно встановлювалася Укрголовпрофосвітою та узгоджувалася з 1922 р. з галузевими наркоматами відповідно до загальногосподарського плану УСРР. Місця розподілялися завчасно по губерніям, при чому, губернські відділи профосу розподіляли виділені для них місця по партійних, професійних, військових, комсомольських організаціях й КНС, а ті в свою чергу передавали місця своїм членам [1, с.24; 22, с.164]. Губвідділи мали можливість замінити одного відрядженого іншим. Райкоми, освітні бюро, уповноважені ЦК КП(б)У зобов'язувалися повідомляти про процес комплектування вишів культурвідділи ЦК і телеграфом подавали інформацію про зміни, що сталися [2, с.48].

Вступники заповнювали спеціальну анкету, у якій вказували соціальне становище батьків, джерела існування до 1917 р., з 1917 по 1921 рр.; посаду; стаж роботи; членство у партії та профспілках; детально описували суспільно-політичну, профспілкову, культурно-освітню діяльність; мотиви вибору навчального закладу; критичні зауваження щодо радянської культурно-освітньої системи, програми інституту, до якого вони вступали. Окремо пропонувалося порівняти систему дореволюційної освіти з сучасною, вказавши її недоліки і переваги [23, с.14; 24, с.53]. Найважливішою в ті часи вважалася позиція “соціальне походження”. Для того, щоб отримати місце в виші, студенти свої біографічні дані досить часто пристосовували до вимог нової державної ідеології. Від такої майстерності залежала не лише можливість отримання освіти, але й життя людини. Тому анкети досить часто підробляли і до вишів вступали діти із “соціально ворожих родин”. В графі про соціальне становище батьків подавалися досить туманні, які не розкривали суті питання, а інколи й брехливі відповіді (наприклад: “батьки – службовці, померли”, “зв'язку з батьками не маю”) [25, с.110].

Система відряджень мала багато недоліків і викликала невдоволення у суспільстві. Нарком освіти Г.Ф.Гринько, виступаючи з доповіддю у квітні 1922 р. на третій губернській нараді працівників освіти у Бахматі, констатував: “У минулому році була застосована рознарядка при вступі до вищих навчальних закладів. Були невдоволені вигуки, нас звинуватили у вандалізмі, загрожували загибеллю вищої освіти...” [26, с.51-55].

Організації, які відряджали своїх представників до вишів, не проводили відповідної роботи по відборі кандидатів, внаслідок чого “академічна підготовка прийнятих до вузів була надзвичайно слабкою” [27, с.246]. Вступні екзамени у 1921 р. відмінили. Тому самі виші змушені були встановлювати колоквиуми для абітурієнтів з спеціальних дисциплін, щоб якимось чином перевірити якість знань майбутніх студентів [3, с.160;

4, с.13]. Колоквиуми відбувалися у формі співбесіди або письмово. Вступники мали виявити також своє знання програми політграмоти [2, с.47].

Від колоквиуму звільнялись випускники робітфаків і професійних шкіл, які мали стаж роботи; особи, які закінчили виші до революції і їх знання відповідали програмі вступу до інституту. Оцінювання було трьохбальним: незадовільно, задовільно, відмінно. При зарахуванні переваги надавалися членам компартії, комсомольцям, кваліфікованим робітникам, демобілізованим червоноармійцям і членам профспілок, КНС. Особи з фізичними вадами до вишів не приймалися [28, арк.1; 24, с.53].

Поступово керівництво НКО УСРР відходило від курсу суцільної політики “пролетаризації” вищої школи. Починаючи з 1923-1924 н.р. право вступу до вищої школи на пільгових умовах окрім “пролетарів”, отримали діти професорів і викладачів вишів, обслуговуючого персоналу закладу, шкільні робітники та їх діти, яких почали називати “трудова інтелігенція”. Пільги надавалися також “круглим сиротам, що знаходилися на державному забезпеченні”. У 1924-1925 роках у радянській пресі з'явилися повідомлення про те, що “пролетаризація” вищої школи успішно завершилася. Незважаючи на ці заяви перманентна робота з виявлення і “нейтралізації” небажаних для нової влади студентів продовжувалася [29, арк.461].

Правила прийому до окремих вишів мали свої особливості. До Херсонського агрономічного інституту в першу чергу приймалися особи, які пройшли підготовчі курси. Після цього молодь зараховувалися за такою послідовністю: ті, що закінчили середні сільськогосподарські заклади; особи без середньої освіти, але пропрацювали 5 років в сільському господарстві; вступники з середньою освітою, які не працювали в сільському господарстві [9, арк.13].

У травні 1921 р. на агрономічний факультет Київського СГІ вступило 266 осіб, з яких – 194 через вступні випробування [11, арк.157]. До Одеського СГІ у 1920 р. першокурсниками стали 73 особи, у 1921 р. – 73, 1922 р. – 93, 1923 р. – 36 [8, арк.24].

Найбільший контингент студентів мав Київський СГІ. На 1 жовтня 1922 р. тут значилися 833 студенти. Але через важке матеріальне становище їх кількість зменшилася до 492 особи [6, арк.157]. Станом на 12 листопада 1924 р. в виші налічувалося 565 студентів [6, арк.250]. У Харківському СГІ у 1920-1921 н.р. на

сільськогосподарському факультеті навчалося на I курсі 334 особи, II-му – 208, III-му – 131, IV – 193, на лісовому – відповідно 40, 109, 87, 118 [7, арк.35].

Певні зміни відбулися у студентському середовищі Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту. У 1921-1922 н.р. тут на I курсі навчалося 133 студенти, на другому – 36 [12, арк.27 зв.]. 1 жовтня 1922 р. в студіювали 218 осіб: на I курсі – 136 осіб, на II-му – 61, III-му – 21 (на ветеринарному факультеті – 17 осіб, зоотехнічному – 4) [12, арк.34 зв.]. У Харківському ветеринарному інституті на 1 жовтня 1922 р. на I курсі було 87 студентів, II-му – 104, III-му – 78. Станом на 1 жовтня 1923 р. I курс налічував 71 особу, II-й – 72, III-й – 68, IV-й – 49 [15, арк.72]. У Харківському геодезично-землевпорядкувальному інституті в 1922 р. навчалося 118 осіб, у т.ч. на геодезичному – 69 осіб і землевпорядкувальному – 49 [11, арк.233]. В Одеському СГІ на 1 жовтня 1922 р. навчалася 161 особа [8, арк.6], на 1 жовтня 1923 р. – 330 [25, арк.21]. У 1921 р. на I курсі Херсонського агрономічного інституту було 300 осіб, II-му – 240 осіб [9, арк.7].

У Кам'янець-Подільському СГІ станом на 1 січня 1920 р. на I курсі навчалося 80 осіб, на II-му – 40. До травня 1921 р. кількість студентів зменшилося на 23 особи [10, арк.25]. У 1922 р. в інституті навчалося 219 осіб, а у 1923-1924 н.р – 313 [30, арк.83].

Наявні архівні документи дають змогу прослідкувати соціальний склад студентів окремих вишів. Зважаючи на профіль інститутів цілком природно, що у них переважали селяни. Так, у Київському СГІ у жовтні 1923 р. було 234 селян, 108 службовців, 30 робітників. 91 особа представляла інші соціальні групи [6, арк.2]. У наступні роки кількість селян зросла. Станом на 12 листопада 1924 р. у виші із 565 студентів до селян належали 340. Серед студентів були 186 службовців, 28 робітників, 11 осіб інших категорій [6, арк.250]. У Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті в 1921-1922 н.р. переважну більшість студентства становили теж селяни. Вони налічували 85 осіб. Навчалося також 18 робітників, 59 службовців та 7 осіб належали до інших станів [12, арк.34зв.]. Станом на 1 травня 1923 р. в інституті були 182 особи, у т.ч. 85 селян, 19 робітників, 71 службовець та 7 інших [12, арк.11]. У Кам'янець-Подільському СГІ на 1 жовтня 1922 р. студіювали 113 селян, 37 робітників, 25 службовців, 10 осіб належали до інших категорій, на 1 жовтня 1923 р. – відповідно 182, 34, 61, 36, на 1 січня 1924 р. – 190, 34, 64, 36 [30, арк.85].

У Харківському геодезично-землевпорядкувальному інституті та Одеському СГІ відсоток селян у порівнянні з попередніми вишами був нижчим. Так, у першому з них налічувалося 52 селяни, 46 службовців, 20 робітників [11, арк.233]. В Одеському СГІ з 288 наявних студентів до соціального стану селян належали 126 осіб, службовців – 104, робітників – 4. 54 особи представляли інші групи [8, арк.21зв.].

За ставовою ознакою у сільськогосподарських вишах значно переважали чоловіки. Так, у Харківському СГІ в 1920-1921 н.р. серед студентів було 1080 чоловіків і 140 жінок [7, арк.35]; у Харківському геодезично-землевпорядкувальному інституті – у 1922 р. – відповідно 107 і 11 [11, арк. 233.]; у Київському СГІ – на 1 жовтня 1923 р. – 379 і 84 [6, арк.2 зв.]; у Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті – на 1 жовтня 1922 р. – 209 і 9) [12, арк.34 зв.], на 1 травня 1923 р. – 175 і 7 [12, арк.11 зв.]; у Кам'янець-Подільському СГІ – на 1 серпня 1921 р. – 191 і 17 [10, арк.17], на 1 жовтня 1922 р. – 173 і 12, на 1 жовтня 1923 р. – 294 і 19, на 1 січня 1924 р. – 304 і 20 [30, арк.85]; у Одеському СГІ – на 1 жовтня 1923 р. – 244 і 86 [8, арк.34 зв.].

Етнічний розподіл студентства прямо залежав від територіального розташування вишів. Зокрема, у сільськогосподарських вишах Правобережжя абсолютно переважали українці, у навчальних закладах Лівобережжя і Півдня України найбільше було росіян. Дивує присутність серед студентів окремих аграрних вишів досить значної кількості євреїв, частка зайнятості яких у сільському господарстві до 1917 р. була мізерною. Так, у Київському СГІ представники титульної нації становили 329 осіб, росіяни – 84, євреї – 29, латвійці – 10, поляки – 4, німці – 1, інші – 6 [6, арк. 3]. У Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті на 1 жовтня 1922 р. було 170 українців, 24 росіян, 20 євреїв, 2 білоруси, 1 поляк [12, арк.35]. У Кам'янець-Подільському СГІ на 1 жовтня 1922 р. навчалося 174 українці, 5 євреїв, 4 росіян, 1 поляк [30, арк. 85], на 1 жовтня 1923 р. – відповідно 296, 5, 10, 1, на 1 січня 1924 р. – 305, 5, 10, 3 [30, арк.86].

У Харківському геодезично-землевпорядкувальному інституті переважали росіяни – 46 осіб. У виші студіювали також по 25 українців і євреїв, 2 поляки, 1 латвієць, 1 вірмен [11, арк.234 зв.]. В Одеському СГІ на 1 жовтня 1923 р. представники титульної нації становили 101 особу, росіяни – 111, євреї – 86, німці – 8, болгар – 8, чорногорці – 5, молдовани – 5, поляки – 2, білоруси – 1, греки – 1, латвійці – 1 [8, арк.35].

Декілька архівних документів ілюструють освітній ценз студентів. Наприклад, у Київському СГІ станом на 12 листопада 1924 р. до вступу в виш 12 студентів навчалося у вищих навчальних закладах, 5 – технікумах, 4 – робітфаках, 270 – середніх школах, 50 – неповних середніх школах, 51 – профшколах, 9 – трудових школах, 56 – початкових. 4 осіб здобули домашню освіту [6, арк.6]. В Одеському СГІ у 1922 р. середню освіту мали 224 особи, неповну середню – 49, спеціальну – 29, початкову – 4, домашню – 3, вищу – 1 [8, арк. 24]. У Кам'янець-Подільському СГІ в тому ж році трудову школу закінчили 8 осіб, середню – 99, неповну середню (5-7 кл.) – 38, професійну школу – 69, технікуми – 4, домашню освіту здобула 1 особа [10, арк.17]. У Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті до вступу у виш домашню освіту здобули 10 осіб, середню – 23, трудову школу закінчили 14 осіб, профшколу – 33, ветеринарну – 19, технікум – 2 та робітфак – 1 особа [12, арк.34 зв.].

Прослідкуємо розподіл студентів за віком. Так, у Київському СГІ навчалося 10 – 18-річних студентів, 30 – 19-річних, 47 – 20-річних, 42 – 21-річних, 46 – 22-річних, 127 – 23-річних, 108 – 26-30-річних, 48 – 30-річних і старших [6, арк.6 зв.]. В Одеському СГІ переважну більшість становили студенти віком 23-25 років – 111 осіб, 26-30 р. – 68, 22 р. – 48 осіб, 20 р. – 41 осіб, 21 р. – 35 осіб, понад 30 р. – 17 осіб, 19 р. – 9 осіб, 18 р. – 1 особа [8, арк. 24 зв.]. У Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті вік від 23 до 25 років мали 52 особи, 21 р. – 30, 20 р. – 29 осіб, 26-28 р. – 27 осіб, 22 р. – 24 особи, понад 30 р. – 20 осіб, 29-30 р. – 12 осіб, 19 р. –

12 осіб та 18 р. – 7 осіб [12, арк.35 зв.]. У Кам'янець-Подільському СГІ станом 1 жовтня 1922 р. студентів віком від 17-20 р. було 44, 20-25 р. – 100 осіб, понад 25 р. – 41 особа, на 1 жовтня 1923 р. – відповідно 46, 192, 75, на 1 січня 1924 р. – 49, 197, 78 [30, арк.85].

Поступово у вишах зростала кількість комуністів і комсомольців. Зокрема, у Кам'янець-Подільському СГІ в 1922 р. перші з них становили 3,83% від загальної кількості студентства, у 1923 р. – 5%, у 1924 р. – 5,42%. Що стосується комсомольців, то у 1920 р. вони становили 3,76%, у 1922 р. – 3,83%, 1924 р. – 9,49% [31, с.13]. У Київському СГІ станом на 1 жовтня 1923 р. членів КП(б)У було 20, ЛКСМУ – 8, безпартійних – 434 [6, арк.4 зв.], на 12 листопада 1924 р. – відповідно 38, 21, 423 [6, арк.250]. В Одеському СГІ на 1 жовтня 1922 р. у виші навчалися лише 15 студентів-комуністів, 14 комсомольці та 279 безпартійних [16, арк.23]. У Харківському геодезично-землепорядкувальному інституті був лише один член КП(б)У [3, арк.233].

Таким чином, аналіз архівних документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також наявних матеріалів, дає змогу прослідкувати процес виникнення сільськогосподарських вишів їх структуру, викладацький склад та формування студентського контингенту. Значну увагу у вишах приділяли регулюванню соціального складу студентів, яке здійснювалося насамперед через систему відряджень. Відрядження на навчання могли отримати активні члени партійних, профспілкових, радянських та військових органів, їхні діти, чи близькі. Кількісний склад студентської молоді в різні роки не був сталим. За соціальним складом серед студентства переважали селяни, що є цілком природно зважаючи на профіль інститутів. За статевою ознакою значно переважали чоловіки, а етнічний розподіл студентства прямо залежав від територіального розташування вишів. Поступово у аграрних вишах зростала кількість комуністів і комсомольців.

Джерела та література

1. Кручек О.А. Становлення державної політики УСРР в галузі національної культури (1920-1923 рр.) / О.А.Кручек. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 1996. – 49 с.
2. Лаврут О.О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. XX ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Лаврут Ольга Олександрівна; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 221 с.
3. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки: монографія / В.В.Липинський. – Донецьк: РВА Донецьк. держ. техн. ун-т, 2000. – 247 с.
4. Мірошніченко М.І. Вища школа Радянської України в 1920-1928 рр.: проблеми розвитку, досвід, уроки: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Мірошніченко Марія Іванівна, Київський університет імені Тараса Шевченка. – К., 1993. – 16 с.
5. Тарнавська С.В. Мережа та структура вищих навчальних закладів УСРР в 1920-1933 роки / С.В. Тарнавська // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. – Вип. 50(8). – К., 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО України) – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр.595.
7. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр.1082.
8. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр.1108.
9. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр.1072.
10. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області) – Ф.Р.195. – Оп.1. – Спр.9.
11. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр.1449.
12. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр.1078.
13. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр.1482.
14. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр.1472.
15. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр.702.
16. Держархів Хмельницької області – Ф.Р.195. – Оп.1. – Спр.11.
17. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР. 1917-1967 / [редкол.: А.Г.Бондар (відп. ред.), О.Г.Дзевєрін, Б.С.Кобзар та ін.]. – К.: Рад. шк., 1967. – 484 с.
18. Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна за 200 років / [авт. кол.: В.С.Бакіров, В.М.Духопляников, Б.П.Зайцев та ін.]. – Харків: Фоліо, 2004. – 750 с.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1776.
20. Держархів Хмельницької області. – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр.12.
21. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр.273.
22. Молоткіна В. Діяльність молодіжних громадських організацій у вищих навчальних закладах Київщини / Валентина Молоткіна, Людмила Хмельницька // Наукові записки з української історії: зб. наук. ст. / [редкол.: В.П.Коцур (відп. ред.), В.М.Орлик, В.П.Шевчук та ін.]. – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ "Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г.Сковороди", 2009. – Вип.22. – С.163-169.
23. Временное положение о Высших Учебных Заведениях Украины // Бюлетень офіціальних розпоряджень і повідомлень Наркомосвіти. – Х., 1921. – Ч.7-8 (25 липня). – С.14.
24. Ляпіна О.В. Студенти міста Києва у 1920-ті рр. / О.В.Ляпіна // Соціальна історія: наук. зб. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – Вип.V. – С.52-59.
25. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.): колект. монографія / [відп. ред. С.В.Кульчицький]: в 2 ч. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2010. – Ч.2. – 382 с.
26. Гринько Г.Ф. Доповідь на III губернській нараді працівників освіти Донбасу / Г.Ф.Гринько // Просвещение Донбасса: ежемес. орган Донец. губ. отдела народ. образов. – Бахмут, 1922. – №1-2. – С.51-55.
27. Прийом до вузів // Шлях освіти. – Харків, 1925. – №1-2. – С.246.
28. Держархів Хмельницької області. – Ф.Р.5. – Оп.1. – Спр.561.
29. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп.4. – Спр.112.
30. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр.655.
31. Баєр М.М. Підсумки будівництва Кам'янецького Сільсько-Господарського Інституту та перспективи його розвитку/ М.М. Баєр. – Кам'янець на Поділлі: Друкарня імені Леніна, 1927. – 21 с.

Pokalyuk V.V. Agricultural universities of Ukraine in the first half of the 20 ies of XX centuries: formation and structuring, formation of teaching staff and student groups

The article, based primarily on archival sources, considers the processes of the formation and structuring of agricultural institutions, also the governance bodies of institutes of higher education is characterized (Organizational commission, bureau, scientific and school board). The author proves that teaching staff played the leading role for the training of agricultural specialists in agricultural universities. He analyzed the process of its formation, also investigated personal, qualitative and quantitative structure of teachers. Most part of research is devoted to the formation of student contingent. The article considers the characteristics of the instructions of the national Committee of the Ukrainian SSR, orders of the Ukrainian professional education for regulation of the social composition of students, which was carried out primarily through a system of official journeys. The author asserts that official journeys for education could obtain active members of the party, trade union, government and military agencies authorities, their children, relatives. The entrants filled a special questionnaire. The author, using the specific examples, proves that the rules of entrance to several universities had its own peculiarities. Considerable attention is paid to the quantitative composition of students, because over the years it has not been constant. Also the author traced the dynamics of the social composition of students of different universities. Taking into account the profile of the institutions, it is quite natural, that peasants dominated. In the article it is stated that male gender dominated significantly in agricultural universities and ethnic distribution of students depended on the spatial location of universities. The specific interest is caused the data on educational and student age limit. The author proves that number of Communists and Komsomol members gradually had increased at the universities.

Key words: institute, faculty, agriculture, professor, teacher, student, official journey, body

Покалюк В.В. Сельскохозяйственные вузы Украины в первой половине 20-х гг. хх в.: образования и структурирование, формирование профессорско-преподавательского и студенческого коллективов

В статье на основе, прежде всего архивных источников, показано процессы образования и структуризации сельскохозяйственных институтов, характеризуются органы управления вузов (Организационные комиссии, бюро, научно-школьные советы). Автор доказывает, что важную роль для подготовки специалистов сельского хозяйства в аграрных вузах играл профессорско-преподавательский состав. Изображен процесс его формирования, исследованы персональный, количественный и качественный состав преподавателей. Большую часть исследования посвящена формированию студенческого контингента. Характеризуются инструкции НКО УССР, приказы Укрголовпрофсовета по регулированию социального состава студентов, которое осуществлялось в первую очередь через систему командировок. Значительное внимание уделено количественному составу студенческой молодежи, которая в разные годы не была постоянной. Констатируется, что по половому признаку в сельскохозяйственных вузах значительно преобладали мужчины, а этническое распределение студенчества прямо зависело от территориального расположения вузов. Автор доказывает, что в вузах постепенно росло число коммунистов и комсомольцев.

Ключевые слова: институт, факультет, сельское хозяйство, профессор, преподаватель, студент, командировки, орган.

УДК 94(477):323.282“1921”

Р. М. Даниленко

РАДЯНСЬКА РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ У 1921 РОЦІ

У статті проаналізовано особливості репресивної діяльності більшовиків в Україні в 1921 році. На базі архівних джерел досліджено практику застосування більшовиками репресій проти українського населення в різних регіонах України. Охарактеризовано основні методи боротьби більшовиків з українським національним рухом. Висвітлено репресивну політику більшовиків щодо польських організацій в Україні. Прیدілено увагу використанню більшовиками репресій проти їхніх політичних опонентів. Розглянуто реакцію більшовиків на зловживання радянськими репресивними органами своїми повноваженнями. Окрему увагу зосереджено на застосуванні більшовиками терору з метою придушення українського повстанського руху.

Ключові слова: репресії, розстріли, Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУЧК), надзвичайні комісії (ЧК), червоний терор, більшовики, Україна.

Період революційних подій 1917-1921 рр. ознаменувався не лише відродженням української державності, кровопролитними війнами за утвердження влади в Україні, але й жахливим терором, наслідком якого стала велика кількість жертв серед українського населення. Особливу жорстокість вирізнявся червоний терор, який став невід'ємним атрибутом радянської політики на території України в цей період. У зв'язку з сучасними подіями дослідження репресивної діяльності більшовиків в Україні набуває ще більшої актуальності. Зокрема, актуальним залишається питання репресивної діяльності більшовиків в Україні в 1921 р., коли вони утвердили свою владу в Україні, але попри це не відмовилися від політики терору, а навпаки прагнули за його допомогою остаточно придушити будь-який опір та знищити всіх опонентів радянського режиму.